

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мотиль В.І.,

кандидат юридичних наук,

LL.M., M.A.I.S.,

доцент, докторант кафедри європейського права,

Львівський національний університет

імені Івана Франка

ORCID: 0009-0000-9470-4882

e-mail: volodymyr.motyl@gmail.com

Мотиль В.І. Зародження і розвиток цінностей Європейського Союзу.

В статті аналізується зародження європейських цінностей у концепціях філософів Древньої Греції та державних мислителів Древнього Риму. Автор показує подальший їх розвиток під впливом християнства, соціальної церковної доктрини, ідей німецьких класичних філософів, мислителів епохи Просвітництва та засновників концепції природного права.

Досліджується значення перших європейських документів щодо захисту основних прав і свобод, зокрема Magna Charta 1215 року, Habeas Corpus 1679 року, Англійського Біля про права 1689 року, Декларації прав людини та громадянина 1789 р., перших конституцій в Європі та Конституції США (1787). При дослідженні генези цінностей, на яких сьогодні базується ЄС, враховується розвиток української держави і права та їх вплив на цей процес, зокрема заснування грецьких міст-полісів в Південному Причорномор'ї, запровадження християнства в Київській Русі. З'ясується значення документів та договорів Київської Русі та Конституції Пилипа Орлика (1710) на предмет їх відповідності цінностям ЄС та впливу на їх формування. Особлива увага приділяється еволюції цінностей ЄС після прийняття Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року в рамках Ради Європи та створення Європейських співтовариств. Автор аналізує тексти Договору про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (1951), Договору про Європейське Економічне співтовариство (1957), Єдиного Європейського акту (1986).

Більш детально досліджується трансформація цінностей ЄС та їх правової природи від Проекту Договору про Конституцію для Європи (2003) до Хартії основних прав (2001), яка стала частиною Лісабонського договору (2009). Окремо звертається увага на еволюцію правової термінології у праві ЄС, коли в тексті Амстердамського договору все ще використовується термін «принципи», а вже в тексті Лісабонського договору використовується термін «цінності». Автор показує як цінності розвивались з філософських, концепцій, під впливом релігійних та політичних вчень доповнювались та трансформувались вже у праві ЄС з правових принципів у цінності. У завершальній частині статті формулюються висновки.

Ключові слова: цінності ЄС, генеза цінностей ЄС, право ЄС, Європейський Союз.

Motyl V.I. Origin and development of the values of the European Union.

The article analyzes the emergence of European values in the concepts of philosophers of Ancient Greece and state thinkers of Ancient Rome.

The author shows their further development under the influence of Christianity, social church doctrine, ideas of German classical philosophers, thinkers of the Enlightenment, and founders of the concept of natural law. The significance of the first European documents on the protection of fundamental rights and freedoms, in particular the Magna Charta of 1215, the Habeas Corpus of 1679, the English Bill of Rights of 1689, the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen of 1789, the first constitutions in Europe, and the US Constitution (1787) are studied. The study of the genesis of the values on which the EU is based today takes into account the development of the Ukrainian state and law and their impact on this process, in particular the establishment of Greek city-states in

the Southern Black Sea region, the introduction of Christianity in Kyivan Rus. The significance of the documents and treaties of Kyivan Rus and the Constitution of Pylyp Orlyk (1710) in terms of their compliance with the values of the EU and their influence on their formation is clarified. Particular attention is paid to the evolution of EU values after the conclusion of the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms within the framework of the Council of Europe and the creation of the European Communities. The author analyzes the texts of the Treaty establishing the European Coal and Steel Community (1951), the Treaty on the European Economic Community (1957), and the Single European Act (1986). The transformation of EU values and their legal nature from the Draft Treaty on a Constitution for Europe (2003) to the Charter of Fundamental Rights (2001), which became part of the Lisbon Treaty (2009), is studied in more detail. Special attention is paid to the evolution of legal terminology in EU law, when the term «principles» is still used in the text of the Treaty of Amsterdam, and the term «values» is used in the text of the Treaty of Lisbon. The author shows how values developed from philosophical, concepts, under the influence of religious and political teachings, supplemented and transformed in EU law from legal principles to values. In the final part of the article, conclusions are formulated.

Key words: EU values, genesis of EU values, EU law, European Union.

Постановка проблеми. Європейський Союз на сьогодні є не лише економічним чи політичним Союзом, але передусім Союзом цінностей. Основні цінності ЄС, закріплені у ст. 2 ДЄС, стали не лише фундаментом ЄС, але й в результаті запровадження спеціальної процедури відповідальності за порушення цінностей у ст. 7 ДЄС, стають дедалі частіше предметом розгляду Суду ЄС, в рамках процедури порушення договірних зобов'язань на підставі стст. 258–260 ДЄС, і таким чином трансформувались із філософської та політичної категорії у категорію права ЄС.

Важливе значення має дослідження генези ЄС в історичній ретроспективі з огляду на необхідність визначення місця України та її вкладу у цей процес. З'ясування еволюції основних цінностей ЄС в праві ЄС, розуміння їх суті, та правової природи необхідне для забезпечення ефективного імплементації основних цінностей ЄС в правову систему України як в процесі набуття Україною членства в ЄС, так і після нього.

Стан опрацювання цієї проблематики. Окремі аспекти історії європейських цінностей та їх розвиток на окремих етапах історії Європи досліджувались у працях Блюменвітца, Гайля, Грейлінга, Сантагостіно, Ольсена. У вітчизняній правовій доктрині цінності досліджувались переважно в контексті конституційних цінностей, як наприклад Гришук О., або філософії права, зокрема Сливкою С., чи теорії права і держави, зокрема Рабіновичем П.М. Водночас комплексні дослідження генези цінностей ЄС як окремої категорії права ЄС у вітчизняній доктрині відсутні.

Метою статті є аналіз зародження та формування цінностей ЄС в історичній ретроспективі, а також їх розвиток у праві ЄС.

Вклад основного матеріалу. Цінності Європейського союзу зазнали суттєвої трансформації і розвитку не лише в установчих документах Європейського союзу та практиці органів ЄС, зокрема суду ЄС., але ще задовго до утворення Європейський співтовариств. Цінності розвивались і наповнювались новим змістом в процесі усього історичного розвитку Європи. В Преамбулі Хартії основних прав Європейського союзу, при закріпленні цінностей, вказується на усвідомлення «духовної і моральної спадщини» Європи, а в Преамбулі Договору про Конституцію для Європи згадується про «культурну, релігійну та гуманістичну спадщину» Європи. В першому проекті Договору про Конституцію для Європи, який був запропонований Президією Жіскарка Дестейна (Giscard d'Estaing) Конституційному конвенту у 2003 року, у тексті чітко згадувались грецько-римські античні часи та епоха Просвітництва як найважливіші складові «спадщини» Європи [20, s. 11]. Під час підготовки проекту Договору про Конституцію для Європи, у преамбулу планувалось включити згадку про християнську спадщину Європи. Саме цього положення щодо християнської спадщини стосувалась більшість пропозицій щодо змін проекту Договору про конституцію для Європи, однак можливо через темні часи в історії Європи або через те, що вплив на формування Європи мало не лише християнство, це положення з тексту було виключено. Пізніше, в процесі нарад конвенту було вирішено не конкретизувати історичний розвиток Європи, а залишити лише цитату давньогрецького історика Фукідида: «Наша Конституція... називається демократією, оскільки влада не в руках меншості, а в руках більшості (Фуکیدід II, 37). Ця цитата належала герою одного з його творів Периклу, який таким чином у панегирику полеглим у Першій

пелопоннеській війні 431/430 р. до н.е. афінським солдатам охарактеризував демократію Афін як протиположну військовій державі Спарта. Пізніше, цю цитату з Проекту Договору у 2004 році було видалено [22, s. 285]. Окремі вчені, як наприклад Тезінг, вважають релігійну спадщину та Біблію основним джерелом формування цінностей ЄС [22, s. 9].

З огляду на вище вказане, для кращого розуміння спадщини, яка лягла в основу формування цінностей Європейського Союзу, варто зробити короткий екскурс в історію Європи [23, p. 1]¹.

Аналізувати зародження європейських цінностей очевидно варто починаючи зі Стародавньої Греції з 800 по 30 р. до н.е., в якій сформувались перші елементи демократії, рівності та концепції прав людини. В цей період утворилась західна філософія, поезія, література, образотворче мистецтво, театр. Інколи народження концепції прав людини пов'язують з 442 роком до н.е., коли в Афінах вперше була представлена велика трагедія грецького філософа Софокла Антігона. Софокл веде мову про «певні універсальні принципи справедливості, які діють щодо усіх суспільств і усіх людських істот». Також він описує концепцію універсального природного права [23, p. 3]. В цей період софісти обґрунтовують природну рівність всіх людей: «За природою ми всі в усіх відношеннях рівні – і варвари, і елліни» (Антифон). Нерівність породжується не від народження, а полісним законом, який «володарюючи над людьми, примушує багато до чого, що осоружно природі» (Гиппій) [2, с. 46].

Тут же у Стародавній Греції у 776 році були запроваджені Олімпійські змагання, які проходили понад 1000 років в тому ж місці і оскільки під час їх проведення було заборонено воювати, вони несли ідею миру і глобального порозуміння народів. Вони заклали основу концепції справедливих змагань (справедливості) [25].

Давньогрецький філософ Платон (427 до н.е. – 347 або 348 до н.е.) у своєму вченні про ідеальну державу покладає в її основу принцип справедливості. У Платона станова нерівність веде до справедливості, оскільки в поєднанні з рівноправністю забезпечує «рівність за гідністю і чеснотами», а, значить, рівновага й благополуччя в полісі. «Займатися кожному своєю справою і не втручатися в чужі – це і є справедливість»; тоді гідно живуть всі стани [2, с. 47].

Древньогрецький філософ Демосфен обґрунтовує концепцію людської гідності. Особиста гідність громадянина представляється як публічна цінність, тобто не обмежена тілесною й духовною субстанціями окремих людей.

У період розквіту Стародавньої Греції грецькі колоністи починають засновувати міста-колонії на території сучасної України – на північному Причорномор'ї та в Криму. В період з VII по III ст. на території сучасної України засновуються такі грецькі колонії як Тіра (на місті Білгород-Дністровська), Ольвія (біля села Парутного), Керкінітида (Євпаторія), Херсонес (Севастополь), Пантікапей (Керч). Еллінські колоністи інтенсивно взаємодіяли з місцем населенням, зокрема скіфами, сарматами та слов'янськими племенами, які заселяли територію України. як в економічній, так і в інтелектуальній сфері. Завдяки такій багатоплановій взаємодії з греками місцевому населенню передавались кращі зразки права та державотворення, на яких будувалось античне суспільство, вчення про суспільство, право політику та елементи демократії, на яких базувалось життя міст-полісів [5, с.60].

Грецькі елементи культури були перейняті Римською державою (бл. 30 р. до н.е.), яка стає новою світовою державою і займає більшість Європи. Бл. 5 ст. до н.е. були видані закони 12-ти таблиць, як свого роду кодифікація права. Після поділу Римської імперії «рах гомана» було рецептовано в канонічне право зміцненої церкви і також в національні правові системи [18, s. 21]. З тих пір Римське право суттєво впливає на правові системи усіх європейських держав.

¹ Що ж стосується самого терміну «Європа», то існує декілька версій. За одною з них, він походить від грецького «eurus», що означає далеко. Згідно з іншою ця назва походить з семітської «Erebu», що значить заходити, тобто позначала місцевість, де заходить сонце. Досить парадоксальною є та обставина, що ідея Європи починає розвиватись особливо активно тоді, коли Європа починає поділятися. Спочатку в 314 році відбувається поділ Римської імперії на Східну та Західну. Після часткового об'єднання Європи в кінці 8 ст. в Каролінгській імперії, яка була створена з коронуванням Карла Великого у 800 році, у 843 році вона розпадається на 3 королівства: Східне, Західне і Середнє. Наступний поділ відбувся в 1054 році в результаті розділу Християнської церкви на Західну з латинським обрядом та на Східну з грецьким обрядом. В 1517 році відбувся поділ в межах Західної церкви на протестантів, які знаходились переважно на Півночі та католиків на півдні. Найбільший поділ відбувся після 1945 року після подолання нацистів, між капіталістичним Заходом та комуністичним Сходом. Найбільш відчутне останнє об'єднання, яке стало і частковим розділення Європи відбулось після початку агресивної війни російської федерації проти України.

Великий внесок у розвиток ідеї гідності людини та її природних прав людини зробив давньоримський політик Марк Тулій Ціцерон. Перебуваючи під дією спільних природних законів, на його думку, люди покликані бути рівними у державі, що ними створена.

Рівність Ціцерон асоціював із справедливістю, як метою організації людей у державі. «Зі всього того, що обговорюють вчені люди, ніщо так не важливе, як повне розуміння того, що ми народжені для справедливості і що не на міркуваннях людей, а на природі, ґрунтується право. Це зразу стане очевидним, якщо ми заглибимось в сутність людського суспільства та зв'язки між людьми». Справедливість, рівність та всі інші чесноти мають моральну природу [2, с. 49].

Суттєвий вплив на формування цінностей був здійснений внаслідок запровадження Християнства [17, s. 13; 20, s. 74] бл. 400 р. н.е, яке фактично стала державною релігією, та зокрема соціальної доктрини церкви з її акцентом на людських правах, та на принципах солідарності та субсидіарності. Відповідно до неї людські істоти є вільними, мають однакову гідність і разом з іншими є носіями прав. Права людини вважались такими, що мають божественне походження [23, р. 3-4]. Гідність людей поєднувалась з їх релігійністю. Важливе значення мала григоріанська трансформація 11-12 ст., яка дала поштовх формуванню нового канонічного права, в якій відбулося поєднання стародавньої філософії, римського приватного права та іудейського права [2, с. 50].

Аврелій Августин аналізує ідею гідності людини, розглядає її через призму вищої Божої справедливості, Свободу Августин інтерпретує як основу і початок самої людини та джерело блага в суспільстві [2, с. 51].

Слід зазначити, що доктрина та договірне право Київської Русі також здійснили вплив на формування і розвиток європейських цінностей. Так, у договорі між Візантією і Руссю 912 р. закріплено право людини, звинуваченої у злочині, на розгляд її справи судом: «Злочин нехай настільки певно буде доведений доказами, щоб судді мали віру до цих доказів». Показово, що це право виникло в Київській Русі ще задовго до Великої хартії вольностей. У Київській Русі беруть витоки природне право, українська термінологія прав людини [13, с. 95]. В таких важливих документах княжої доби як «Повість временних літ», договорах Київської Русі з Візантією 10 ст., «Статуті Великого князя Ярослава», «Руській правді», Ізборнику 1073, Ізборнику 1076, Повчанні Володимира Мономаха, Слово о полку Ігоревім, Патерику Києво-Печерським відображались такі основоположні цінності як справедливість, гуманізм, демократизм, повага до природного права, підпорядкування благодаті, тобто євангельським істинам, божественне походження влади князя, увага до потреб людини, судити людей не за багатством, а «по правді» .

В той час як в Стародавній Греції, в Римі та в соціальній доктрині церкви, цінності розглядалися як категорії морального чи філософського характеру, в епоху Просвітництва вони набули політичного та правового характеру. В цей період вплив релігії на суспільне життя послаблюється і суттєво розвивається наука [19, р. 19]. Положення Великої хартії вольностей або Магна карта 1215 р були революційними для свого часу, оскільки обмежили владу монарха і закріплювали права на недоторканість і свободу особистості від абсолютизму[1]. Пізніше такі поняття як свобода, рівність, справедливість розвивались переважно в контексті природних прав трансформувались в права людини до кінця 18-го століття і були закріплені в Декларації прав людини та громадянина 1789 р. у Франції [23, р. 4; 7; 9, с. 17-25].

З 17-го до першої пол. 19 століття у працях Гроція, Гобса, Локка, Руссо і Канта центром досліджень стає індивід. За своїм духом і мисленням він є вільний і призначений для самореалізації. Правовий порядок та верховенство права стають гарантією забезпечення таких моральних та невідчужуваних цінностей прав як свобода, справедливість, рівність та солідарність, які притаманні людським істотам [23, р. 5]. Саме в цей період нідерландський юрист та поет Гуго Гроцій, якого прийнято вважати «батьком міжнародного права», обґрунтовує ідеї природного права. Цілковито заслужено виділяється внесок у розвиток європейської школи природного права українського вченого С. Оріховського-Роксолана, завдяки його праці «Про природне право» (1544). У цій праці обґрунтовуються такі принципи природного права як постійна і вічна справедливість; соціальна рівність громадян; жити у державі за правом і волею у згоді із законом і природою; право діяти за вказівками свого розуму. Цілковито обґрунтовано українські науковці. Сливка С.С. та Гришук О.В. вважають його засновником європейської школи природного права [14, с. 95; с. 54].

Окрім доробків мислителів епохи Просвітництва, гуманістичною спадщиною Європи, яка набула характеру лише європейських, але й загальнолюдських цінностей є безумовно права людини. Ключові ідеї концепції прав людини були закріплені в таких документах як Магна Charta

1215 року, Habeas Corpus 1679 року, Англійському Білі про права 1689 року та Декларації прав людини та громадянина 1789 р. Слід виділити окремо Конституцію Пилипа Орлика 1710 р, яка характеризувалась новаторством у розвитку конституційних цінностей демократичної держави. У ній зокрема закріплювались такі демократичні принципи побудови козацької держави як парламентаризм, республіканська форма правління та принцип розподілу влади або «тридільності влади» [2, с. 50]. Немає сумніву, що на формування концепції прав людини вплинули також і документи з інших держав і документів, зокрема конституції США 1787 року.

Суттєвий вплив на наукову розробку цінностей як елемент філософії права та розвитку ідей природного права зробили німецькі класичні філософи Імануїл Кант та Георг Гегель. Вони, зокрема, обґрунтовували людську гідність та свободу. Гідність характеризувалась як абсолютна засада людського буття і абсолютна цінність.

Протягом 19-20 ст. починають формуватись досить радикальні на той час ліберальні ідеї, які заперечували божественне право монархій та церковну владу на користь прав громадян, власності і свободи слова. Ліберальні економісти та ліберальні демократи розробили політичні та економічні теорії, які захищали і просували гідність та свободу усіх громадян через права людини, демократію та верховенство права [21]. Зрештою лібералізм став основою ідеології і політичних поглядів європейських країн.

Великий вплив на формування цінностей ЄС мав міжвоєнний період та жакіття другої світової війни. В цей час було піддано сумніву парламентські демократії, які не обмежувались верховенством права та захистом прав індивіда [21].

Разом з тим, слід зазначити, що в Декларації французького міністра закордонних справ, Роберта Шумана, проголошеній 9 травня 1950 року, йшлося передусім про необхідність забезпечення миру і унеможливлення нової війни в Європі, солідарність та підвищення рівня життя[3], в той час як інші цінності залишаються поза увагою. Такий підхід відображається пізніше і в Договорі про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі (1951), який укладався на 50 років і втратив чинність 23 липня 2023 року. У ст. 2 в цілю створення Об'єднання визнається «сприяння економічному розвитку, ріст зайнятості та підвищення життєвого рівня». Договір про Європейське Економічне співтовариство (1957) йде далі і в ньому в Преамбулі наголошується на «солідарності, що єднає Європу та заморські країни» та «намірі зміцнювати мир та свободу, об'єднуючи свої ресурси та закликаючи інші народи Європи, що поділяють ці ідеали». У статті 2 серед цілей згадуються «рівність чоловіків та жінок» і «солідарність держав-членів» [4]. В той же час, у тексті не згадуються такі цінності, як демократія чи права людини».

Провідну роль у сфері захисту демократії, верховенства права та прав людини у післявоєнний період взяла на себе Рада Європи. Так, у преамбулі Статуту Ради Європи, під егідою якої було укладено Конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 року наголошується на відданості «моральним та духовним цінностям, які є спільним надбанням їхніх народів і справжнім джерелом особистої свободи, політичної свободи та верховенства права – принципам, які становлять підвалини кожної справжньої демократії». Таким чином наголошується на важливості прав людини, які є духовним і моральним є надбанням і цінністю Європи.. Також в Преамбулі самої Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року вказується на спільну спадщину європейських держав щодо «...ідеалів, свободи і верховенства права» [10].

У Преамбулі Єдиного Європейського Акту (1986) йдеться про «спільні зусилля розвитку демократії, що спирається на основні права, визнані конституціями і законами держав-членів, Конвенцією про захист прав людини та основних свобод і Європейською соціальною хартією , у першу чергу на право свободи, рівності і соціальної справедливості; Далі йде мова про «лежачу на Європі відповідальність у зв'язку зі зростаючим прагненням виступати з єдиних позицій і діяти солідарно й узгоджено, щоб найбільш ефективно захищати свої загальні інтереси і незалежність, а також підкреслювати принципи демократії і законності та прав людини, яким вони прихильні, для того, щоб внести свій загальний внесок у підтримку миру і міжнародної безпеки» [6].

Першим Документом, у якому використовується термін цінності став Договір про Конституцію для Європи (2003). У першому пункті Преамбули вказується, що «Європа... розвинула цінності, які лежать в основі гуманізму: рівність людей, свобода, повага розуму». У статті 1, яка, називалась «Цінності Союзу», творці Конституції пішли ще далі «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги прав людини. Ці

цінності є спільними для держав-членів у суспільстві плюралізму, толерантності, справедливості, солідарності і недискримінації.

Таким чином, в якості окремих цінностей виокремлюються повага людської гідності, свободі, демократія, рівність, верховенство права та повага прав людини. З буквального тлумачення можна припустити, що до цього списку можна включити також плюралізм, толерантність, справедливість, солідарність, недискримінація, хоча чіткої вказівки, що це є цінностями, не міститься.

Хоча договір про Конституцію для Європи і не набув чинності, пізніше але він став революційним щодо кодифікації цінностей і їх розвитку як елемента права Європейського союзу.

Подальший розвиток в установчих документах Європейського союзу категорія цінностей знайшла в Хартії основних прав ЄС 2001 року, яка набула чинності у 2009 року як складова Лісабонського договору про Європейський союз.

Так вже у Преамбулі Хартії вказується на ключову роль цінностей і зазначається, що «народи Європи, засновуючи між собою якомога більш тісний союз, вирішили спільно забезпечити мирне майбутнє, засноване на загальних цінностях». Далі у преамбулі цінності деталізуються: «Усвідомлюючи своє духовне та моральне надбання, Союз ґрунтується на нероздільних та загальних цінностях — людській гідності, свободі, рівності та солідарності; він спирається на принципи демократії та верховенства права» [16]. Таким чином, у Хартії основних прав були підтверджені цінності, закріплені в Договорі про Конституцію для Європи і додатково виділено демократію і верховенство права.

Слід зазначити що в Амстердамській редакції Договору про Європейський союз у ст. 6 все ще використовувався термін «принципи»:

«1. Засадничими принципами Союзу є спільні принципи всіх держав-членів – свобода, демократія, шанування прав людини та засадничих свобод, верховенство права. 2. Союз шанує засадничі права, що їх гарантовано Європейською Конвенцією про захист прав людини та засадничих свобод, підписаною 4 листопада 1950 року в Римі, та що впливають із конституційних традицій, спільних у державах-членах, і трактує їх як загальні принципи права Спільноти. 3. Союз шанує засадничі права, що їх гарантовано Європейською Конвенцією про захист прав людини та засадничих свобод, підписаною 4 листопада 1950 року в Римі, та що впливають із конституційних традицій, спільних у державах-членах, і трактує їх як загальні принципи права Спільноти. 4. Союз шанує національну ідентичність держав-членів.» [12]. У статті F Маастрихтського договору про Європейський союз також використовується також термін «принципи» і згадуються лише демократичні принципи і основні права Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод як загальні принципи права співтовариств.

У Лісабонській редакції Договору про Європейський Союз (ст. 2) зазначається, що «Європейський Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків». У ст. 2 не лише підтверджуються цінності зазначені у Преамбулі Хартії, але і доповнюються плюралізмом, недискримінацією, правосуддям та гендерною рівністю [11].

Особливість закріплення поняття цінностей в Договорі про Європейський Союз та Хартії основних прав Європейського Союзу стало не лише конкретизація цінностей, але і закріплення у ст. 7 відповідальності у випадку встановлення «існування постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей». Це дає підстави стверджувати, що поняття цінності перетворилось з політичної та філософської категорії у правову категорію права Європейського Союзу.

Висновки. Зміст європейських цінностей змінювався і еволюціонував протягом усього історичного розвитку Європи. Витоки цінностей права ЄС почали формуватися в Стародавній Греції в рамках філософських концепцій. Найбільш детально були обґрунтовані ідеї рівності, людської гідності та демократії, хоча й за змістом вони дещо відрізнялись від їх сучасного розуміння. Поширення Християнства та розвиток канонічного права суттєво вплинули на подальший розвиток ідеї людської гідності та прав людини. Формування європейських цінностей відбувалось на території України одночасно з іншими країнами Західної Європи, починаючи із заснування грецьких міст полісів на Північному Причорномор'ї та запозичення скіфами, сарматами і слов'янськими племенами демократичних традицій від грецьких поселенців, з якими вони мали тісні торгові та культурні зв'язки. Багато прогресивних положень містили документи і договори часів Київської Русі.

Дуже вагомий вплив мала Велика Французька революція, прийняття перших європейських конституцій, зокрема Конституції Пилипа Орлика 1710 року, а також думки мислителів епохи Просвітництва, особливо формування концепції природного права. В цей період розвиваються ідеї свободи, рівності, солідарності, верховенства права та невід'ємних і невідчужуваних прав людини.

Жахіття обидвох світових воєн та прийняття Європейської конвенції з прав людини 1950 року дало поштовх до розвитку цінностей в рамках Європейських співтовариств, а пізніше Європейського Союзу. У первинному праві ЄС термін «принципи» був заміщений терміном «цінності», а у Лісабонського договору включена спеціальна процедура відповідальності за порушення цінностей. Також Суду ЄС, в рамках процедури порушення договірних зобов'язань (стст. 258–260 ДЄС) дедалі частіше розглядає порушення цінностей країнами-членами ЄС. Це дає підстави стверджувати, що цінності ЄС, які сформувались під впливом філософських, культурних, релігійних, та гуманістичних ідей та спадщини Європи перейшли у правову площину на набули рис категорії права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велика хартія вольностей URL: https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/Велика_хартія_вольностей.html (дата звернення: 28.10.2023).
2. Гришук О.В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: Компанія ВАІТЕ. 2019. 416 с.
3. Декларація Шумана. URL: <https://europewb.org.ua/deklaratsiya-shumana/> (дата звернення: 28.10.2023).
4. Договір про заснування Європейської Спільноти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення: 25.10.2023).
5. Енциклопедія історії України: У 10 т./ Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2008. Т. 5: Кон-К. 2008. С. 60.
6. Єдиний європейський акт URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_028#Text (дата звернення: 26.10.2023).
7. Загальна декларація прав людини і громадянина URL: [https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20\(06\)%2024.dekl.prav.php](https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20(06)%2024.dekl.prav.php) (дата звернення: 26.10.2023).
8. Зібрання актів європейського права. К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – Дод. до юрид. журн. «Право України». Вип. 1: Європейський Союз / упоряд. К.В. Смирнова; за заг. ред. В.І. Муравйова. 2013. 1052 с.
9. Зінченко О.В. Еволюція ідей Декларації прав людини і громадянина від 1789 р. до початку ХХІ ст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2 (21). 2014. С. 17–25.
10. Конвенція про захист прав людини та основних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.10.2023).
11. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 24.10.2023).
12. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I / Упорядник Г. Друзенко, за загальною редакцією Т. Качки. – К.: Видавництво «Юстініан», 2005, 512 с.
13. Мороз С.П. Свобода як джерело ідеї прав людини в політико-правовій думці. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2005. № 4 (24). С. 86–97.
14. Сливка С.С. Природне та надприродне право: у 3-х частинах. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. К.: Атіка, 2005. 224 с.
15. Статут Ради Європи URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення: 25.10.2023).
16. Хартія основних прав Європейського Союзу URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 23.10.2023).
17. Belafi Mathias, *Christliche Werte und Europäische Verfassung* / Heit H. (Hrsg.) *Die Werte Europas. Verfassungspatriotismus und Wertegemeinschaft in der EU?* Münster: Lit Verlag, 2005. S. 70–85.

18. Blumenwitz D. (Hrsg.), Gornig G. H. (Hrsg.), Murswiek D. (Hrsg.) Die Europäische Union als Wertegemeinschaft. Staats- und völkerrechtliche Abhandlungen der Studiengruppe für Politik und Völkerrecht (SVA). Band 22. Berlin: Duncker und Humblot, 2005. 312 s.
19. Grayling AC. *The Future of European Values*. Araucaria. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política, Humanidades y Relaciones Internacionales, año 22, no 45. Tercer cuatrimestre de 2020. P. 15–25. URL: <https://dx.doi.org/10.12795/araucaria.2020.i45.01> (дата звернення: 22.10.2023).
20. Heil H. Die Werte Europas. Verfassungspatriotismus und Wertegemeinschaft in der EU? Münster: Lit Verlag, 2005. S. 154.
21. Olsen T.V. Why and How Should the European Union Defend its Values? URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11158-022-09560-5>, 26.10.2023 (дата звернення: 22.10.2023).
22. Zieske L. *Die Geschrumpfte Präambel oder: das Thukidides-Zytat, das aus der EU-Verfassung verschwand*. Forum Classicum. Zeitschrift für die Fächer Latein und Griechisch an Schulen und Universitäten. 4/2011. S. 294–298.
23. Santagostino (Ed). The European Values from Athens (442 BC) to Lisbon (2007): A 2450-Year-Long History. The Idea and Values of Europe: From Antigone to the Charter of Fundamental Rights. *Cambridge scholar publishing*, 2020. P. 1–8. URL: <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-5275-5059-9-sample.pdf>.
24. Thesing J. Die Europäische Union als Wertegemeinschaft// URL https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=22e5a011-3e72-fa6e-5d74-77b0e8f79e61&groupId=252038 (дата звернення: 20.12.2023).
25. Values Academy. Wertewandel (historisch) URL: <https://www.values-academy.de/wertewandel-historisch/>(дата звернення: 23.10.2023).